

УДК 351.82

І. С. Нараєвська,
здобувач, Академія муніципального управління

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВАЖЕЛІВ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто основні проблеми, які гальмують становлення дієвого конкурентного середовища на товарних ринках. Запропоновано заходи щодо реалізації конкурентної політики. Досліджено напрями по забезпеченню умов для формування та розвитку добросовісної конкуренції в економіці України.

Basic problems which brake becoming of effective competition environment at the commodity markets are considered. Measures are offered on realization of competition policy. Directions are explored after providing of terms for forming and development of conscientious competition in the economy of Ukraine.

ВСТУП

Відродження вітчизняного виробництва, поглиблене реформування економічних відносин багато у чому залежать від чітко визначеної конкурентної політики держави, спрямованої на захист законних інтересів підприємців і споживачів, підвищення конкурентоспроможності виробника на внутрішньому та на зовнішньому ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади державної політики в галузі антимонопольного регулювання, державного управління, структурних перетворень та розвитку економіки представлені дослідженнями вчених: Л. Абалкіна, В. Абрамова, І. Дахно, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, А. Мельник, М. Мниха, С. Нікітіна, Ж. Поплавської, І. Стародубровської, В. Цапелика та ін. Проблемам функціонування господарських систем в сучасних умовах присвячені праці: Дж. Деніелса, Е. Дола-на, Дж. Каттана, К. Макконела, Х. Рандака, Дж. Сакса, П. Самуельсона.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— розглянути основні проблеми, які гальмують становлення дієвого конкурентного середовища на товарних ринках;

— запропонувати заходи щодо реалізації конкурентної політики;

— дослідити напрями по забезпеченню умов для формування та розвитку добросовісної конкуренції в економіці України.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Конкуренція виступає основною умовою, за якої працюють ринкові механізми, що формують багатство, різноманіття асортименту і високу якість товарів та послуг. Як одна з головних складових ринкової економіки, вона передбачає завоювання ринку, перемогу над конкурентами в боротьбі за споживача, забезпечення одержання сталого прибутку. Конкуренція має місце лише тоді, коли виробники та продавці здатні реагувати на зміну кон'юнктури ринку, на ті чи інші дії суперників — коли вони вільні у визначенні обсягу та асортименту продукції, у виборі постачальників та покупців своїх товарів, у визначенні цін та формуванні виробничої програми [2, с. 12]. Поза розвитком та без підтримки конкуренції механізми дії ринку не можуть повноцінно функціонувати.

Дослідження ступеня монополізації та рівня конкуренції в регіональних товарних ринках показали, що саме в процесі переходу до ринкової економіки необхідно передбачити створення відповідного до сучасного суспільного розвитку економічного, організаційного, політико-правового та соціально-психологічного механізму демонополізації [3, с. 5]. В основі цього повинно лежати виявлення факторів, що стримують розвиток конкуренції на вітчизняних товарних ринках.

Сукупність факторів, що стримують конкуренцію, визначають ряд невирішених наступних основних проблем, які гальмують становлення дієвого конкурентного середовища

на товарних ринках:

1) сповільнені темпи утворення ринкових структур, що створюють передумови для самозародження та підтримки конкуренції — формування конкурентного підприємницького сектору економіки: приватних підприємств, малих підприємств та акціонерних товариств;

2) наявність в організаційних структурах управління монопольних утворень, які блокують прояви чесного суперництва на товарних ринках;

3) неефективне формування в системі управління економікою механізму, що перешкоджає зародженню монополізму у різних проявах і створює сприятливі умови для підтримки конкуренції: не всебічне використання процесу приватизації для розвитку повноцінної конкуренції; низька конкурентоздатність вітчизняних товаровиробників на світових ринках; недосконалий механізм державного регулювання діяльності природних монополій та інших монопольних утворень, послаблення контролю за їх функціонуванням на відповідних товарних ринках; нехтування попередженням проявів недобросовісної конкуренції.

Формування конкурентного підприємницького сектору відбувається в умовах економічної нестабільності, кризового стану виробничих галузей, нерозвиненості інфраструктури, тиску зі сторони сильніших конкурентів, у тому числі іноземних, ускладнення процедури реєстрації та ліцензування, кризи неплатежів та недобросовісної поведінки підприємств-споживачів, відсутності внутрішніх стимулів для довгострокових інвестицій та розвитку технологій в умовах нестійкості національної валюти, обмеження попиту, недостатності управлінських навиків та криміналізації економіки [8, с. 27]. Усі ці фактори чинять негативний вплив на утворення відповідних конкурентоспроможних ринкових структур. За таких умов ефективний розвиток малого підприємництва можливий лише при наявності відповідної державної підтримки. Адже стан і тенденції його розвитку свідчать, що сподівання швидкого та масштабного прояву підприємницької ініціативи та її реалізації через створення відповідних підприємницьких структур, які мали місце зразу ж після її законодавчого закріплення, не справилися.

Сьогодні можна сказати, що мале підприємництво має великий потенціал розвитку, але воно ще не стало реальною економічною силою, яка здатна забезпечити розгортання дієвої конкуренції на регіональних товарних ринках, суттєво вплинути на ступінь їх монополізації.

Аналізуючи розвиток малого бізнесу в областях регіону, необхідно відмітити, що незважаючи на прийняття цілого ряду важливих рішень, розробку та впровадження Програми роз-

вितку малого та середнього підприємництва, умови для його становлення та розвитку суттєво не покращилися. Малий бізнес не став повноцінним сектором економіки регіону, хоча і спостерігається тенденція до відносного збільшення кількості створення нових суб'єктів господарювання, проте кількість реально функціонуючих залишається на рівні 30% у минулому та у сучасному періодах [5, с. 42].

До основних причин, що стримують розвиток малих підприємницьких структур, а, отже, і конкуренцію, слід віднести: відсутність належного нормативного забезпечення розвитку малого бізнесу; неефективність податкової політики щодо становлення і розвитку малих формуваль на монополізованих товарних ринках регіону; відсутність фінансово-кредитних підом стимулювання малого підприємництва; обмеженість матеріально-технічних, фінансових та інформаційних ресурсів; невідповідність підприємств до діяльності в складних умовах ринку; недосконалість інформаційно-методичної допомоги підприємцям.

Таке становище є наслідком і начочим підтвердженням того, що проголошене право здійснення підприємницької діяльності не забезпечене умовами для його реалізації, внаслідок недосконалості, недієвості, а часто і повної відсутності окремих елементів механізму захисту і підтримки конкуренції як засобу антимонопольного регулювання товарних ринків регіону.

В складних умовах загострення загальної економічної кризи в країні, невідлагодженості ринкових механізмів є очевидним, що формування і забезпечення успішного функціонування конкуренції можливе за умов здійснення цілеспрямованої державної політики, яка б передбачала створення загальних сприятливих умов для зниження бар'єрів, які обмежують вступ господарюючих суб'єктів на монополізовані товарні ринки [7, с. 4]. Адже специфічною особливістю для вітчизняної економіки є наявність бюрократичних перешкод у створенні конкуренції, що значною мірою визначається державною політикою та адміністративною практикою. Адміністративні бар'єри стають важливою політичною, економічною та соціальною проблемою, до яких відносимо [6, с. 92]:

а) відсутність механізму реалізації Закону України "Про захист економічної конкуренції";

б) самочинне розширення керівниками державних адміністрацій повноважень у сфері ціноутворення, що стримує встановлення реальних співвідношень і створення ефективно структури господарювання, наявність рішень керівників державних адміністрацій щодо цінового регулювання, які не сумісні із повноваженнями, наданими їм законодавством;

в) наявність кола функцій, здійснення яких органами державної

влади та місцевого самоврядування пов'язано із можливістю одержання ними господарюючого прибутку;

г) делегування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування суб'єктам господарювання;

д) гальмування розвитку системи правової допомоги представникам малого бізнесу з метою забезпечення можливості впливати на регулюючу діяльність уповноважених державних служб;

е) недосконалість відповідної правової бази з питань розподілу обмежених регіональних ресурсів: землі, приміщень, державних субсидій та пільгових кредитів, яка не сприяє забезпеченню рівного конкурентного доступу до таких ресурсів, які знаходяться у державній власності;

є) невідповідність нормативної бази по закупівлі продукції за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, що зменшує доступність державних замовлень для малих та середніх підприємств;

ж) практику встановлення адміністративно-розподільчих схем забезпечення сільськогосподарських товаровиробників паливом, мінеральними добривами тощо та здійснення постачання ресурсів селу на конкурентних засадах.

Для усунення таких бар'єрів доцільно функції підтримки розвитку конкуренції інституційно закріпити відповідно за органами управління в регіоні, що є об'єктивно необхідним в умовах ринку елементом системи; чітко розподілити та закріпити функції по організації і підтримці її розвитку між організаційними структурами різних рівнів державного управління; встановити та узгодити дії між органами управління основних рівнів системи державного регулювання — від загальнодержавного, регіонального, до первинних територіальних одиниць; налагодити тісний взаємозв'язок між суб'єктами державного, інституціонального та громадського регулювання. Це дасть можливість раціонально поєднати і узгодити підходи зверху вниз та знизу вверх в процесі реалізації основних напрямків підтримки конкурентної політики. Узгодження даних підходів стане визначальним моментом успішної реалізації інтересів як суб'єктів підприємництва, так і населення та регіону загалом.

З метою сприяння розвитку конкуренції на товарних ринках та підтримки підприємництва доцільно:

а) прийняти закон "Про державну підтримку малого підприємництва", який би передбачав створення гнучкої системи надання підприємцям регіону кредитів (мікрокредитів) та фінансової допомоги, посередництва в контактах з інвестиційними фондами, лізинговими, ощадно-позичковими компаніями, кредитними спілками та формування відповідних регіональних фондів;

б) зняти бар'єри вступу на ринки нових господарюючих суб'єктів через удосконалення системи реєстрації, ліцензування, сертифікації, оподаткування, митного та адміністративного регулювання підприємницької діяльності;

в) активізувати залучення коштів місцевих бюджетів, асоціацій, громадських об'єднань, добровільних організацій і підприємців на фінансування місцевих пріоритетних проєктів;

г) запровадити загальнодержавну систему довідково-консультативних послуг для малих підприємств.

На базі цього необхідно першочергово сприяти створенню конкурентного середовища на товарних ринках дії інших монополізованих утворень, що доцільно здійснювати шляхом зняття бар'єрів вступу на них нових суб'єктів господарювання, а саме: технічних (регіональні ринки монтажу, ремонту і технічного обслуговування ліфтів, санітарного очищення та утилізації відходів, будівництва та утримання доріг); попиту (ринок сільськогосподарського машинобудування); адміністративних (ринки продукції харчової та переробної промисловості, м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів); приватизаційних (зберігання та реалізації нафтопродуктів); капітальних витрат (ринки зв'язку, пошти, машинобудування, хімічної промисловості), продукція яких користується постійним попитом населення і має соціальне значення для розвитку регіону.

Формування конкуренції на товарних ринках дії природних монополій доцільно здійснювати шляхом створення самостійних підприємств з кожного виду діяльності таких утворень, за умов виокремлення виробничих функцій від транспортних, розподільчих та допоміжних (ринки передачі та постачання електроенергії, транспортування і розподілу газу, послуг зв'язку, пасажирських перевезень).

Аналіз ситуації у нормативній базі та практиці регулювання підприємництва визначає необхідність формування цілісної концепції створення сприятливих умов для його розвитку [1, с. 38]. Регіональним органам управління необхідно створити відповідну систему моніторингу стану підприємницького клімату в регіоні. При цьому багато факторів, що впливають на умови здійснення підприємницької діяльності, одночасно формуватимуть конкурентне середовище. Проведення такої політики фактично є інструментом демонополізації та розвитку конкуренції на регіональних товарних ринках.

Результатами таких заходів щодо реалізації конкурентної політики мають стати:

— створення умов реалізації конституційного принципу захисту конкуренції і встановлення чітких

“правил гри” для підприємств-монополістів;

— підвищення ефективності діяльності підприємств усіх галузей економіки України та створення при цьому конкурентного середовища;

— вдосконалення, раціоналізація та оптимізація системи державного управління з демонополізації товарних ринків.

При цьому, важливими напрямками по забезпеченню умов для формування та розвитку добросовісної конкуренції в економіці України на перехідному етапі є інформаційне забезпечення конкурентної політики. Аналіз різних джерел інформації дозволив виявити численні порушення в методиці збору первинної інформації і, як результат, несумісність одноіменних показників, обчислених у різних організаціях за величиною, періодичністю і т.д. Специфіка інформаційних потреб антимонопольного контролю полягає у тому, що вони вимагають об'єднання власних інформаційних ресурсів, інформації органів державної статистики, даних інших ланок виконавчої влади, судових, наукових, експертних, аналітичних інформаційних організацій, господарюючих суб'єктів, матеріалів спеціальних вибіркового досліджень для формування цілісного уявлення про стан товарних ринків та рівень розвитку на них конкуренції [4, с. 36].

Процес створення конкурентного середовища безпосередньо залежить від темпів перетворення відносин власності. Державна власність на засоби виробництва при переході до ринку стримує розвиток конкуренції. Чим швидше відбувається процес приватизації, тим більшою стає частка недержавних підприємств на ринку, тим вищою буде ефективність конкурентного ринкового механізму. Приватизація є суттєвим елементом проконкурентної політики, оскільки приватні підприємства значно сильніше, ніж державні, реагують на стимули ринкової конкуренції. Тому в об'єднаних випадках зміна форм власності повинна відбуватися після розукрупнення підприємств, а денационалізація — супроводжуватися виникненням нових приватних фірм. Ці дві складові процесу приватизації є важливими та необхідними для розвитку конкуренції на товарних ринках. Однак, однією із проблем приватизації є невідповідність між великою кількістю державних підприємств та відсутністю достатньої кількості підприємств, у тому ж числі іноземних, зацікавлених у їх придбанні та здатних до ефективної експлуатації. Подібні ситуації загострюються у випадку швидких темпів приватизаційних процесів, які не враховують стимулюючих чинників структурного характеру та обсягу ринку. Загалом, завдання приватизації повинно полягати у підвищенні макроекономічної ефективності. Тому між таки-

ми факторами як форма власності, конкуренція та регулювання існує певний взаємозв'язок, при якому зміна ефективності одного із чинників, як правило, залежить від динаміки двох інших.

Необхідною умовою розвитку конкуренції є підвищення конкурентноздатності українських підприємств. Вирішенню цієї проблеми повинно сприяти посилення регулюючого впливу держави на формування економічних та організаційних передумов введення в дію функціональних механізмів конструктивної конкуренції; використання коштів, одержаних від приватизації, головним чином на технічне та технологічне оновлення вітчизняного виробництва; розширення експорту конкурентноздатної продукції; перехід до активної експорторієнтованої стратегії економічного розвитку на базі цілеспрямованого формування та ефективного реалізації експортного потенціалу України. Державна та регіональна політика повинна сприяти досягненню та збереженню підприємствами технологічного лідерства, створенню на різних управлінських рівнях ефективних систем управління якістю, які б відповідали міжнародним вимогам. Ця проблема повинна вирішуватися на загальнонаціональному рівні, для чого доцільною є національна програма забезпечення якості та конкурентоспроможності продукції та послуг, яка б охоплювала організаційно-економічні, інформаційно-методичні та правові заходи в даній галузі та заходи по дальшому розвитку сертифікації в країні. Загалом, з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств потрібно забезпечити відокремлення від них в процесі приватизації непрофільних виробництв та об'єктів соціальної сфери, не допускаючи руйнування цілісних виробничо-технологічних комплексів, а особливо тих, що визначають експортний потенціал України.

Ключовим чинником забезпечення конкуренції на вітчизняному ринку повинна бути конкуренція імпорту, проте, проведений аналіз регіональних товарних ринків показав, що в сучасних умовах для України існує проблема захисту саме вітчизняного виробника. Імпорт практично витіснив виробу національних підприємств, тому сьогодні гостро постає питання нерівності умов конкуренції між вітчизняними та іноземними виробниками. Передчасний вступ регіональних фірм у таку конкуренцію може привести до концентрації ринкового впливу іноземних інвесторів чи торговельно-посередницьких фірм. Разом з цим, ефективність та конкурентоспроможність національних виробників, ізольовано від впливу дисципліни міжнародної конкуренції, буде падати та сприятиме перекосам у розподілі ресурсів на користь секторів

економіки, де відсутня конкуренція.

Не будь-яка конкуренція сприяє ефективному функціонуванню ринку, а деякі її форми чинять руйнівний вплив на економіку. Мова йде про недобросовісну конкуренцію, дія якої заборонена чинним законодавством України. В першу чергу це стосується неправомірного використання фірмового найменування, товарного знаку, копіювання товару іншого підприємця, самовільне використання його імені, умисного поширення неправдивих або неточних відомостей, що можуть завдати шкоди діловій репутації іншого підприємця. Тому суворий контроль за дотриманням заборони на недобросовісну конкуренцію не тільки оберігає економіку від її негативного впливу, але одночасно сприяє зосередженню уваги на використанні тих форм конкуренції, які впливають на розвиток виробництва, задоволення суспільних потреб та захист добросовісної конкуренції.

ВИСНОВКИ

Таким чином формування і проведення розумної політики оптимального поєднання монопольних і конкурентних сил, національного використання економічних важелів антимонопольного регулювання повинно сприяти створенню дієвої ринково-конкурентної сфери національної (регіональної) економіки від якої значною мірою залежить майбутній добробут України.

Література:

1. Валітов С., Кузьмін Р. Деякі проблеми розвитку антимонопольного законодавства // Право України. — № 8. — 2006. — С. 37—42.
2. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду: світовий досвід і проблеми України / Тернопіль: Збруч. — 1995. — С. 199.
3. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., З.Залога Державне регулювання економіки / Львів. — “Українські технології”. — 1999.
4. Мних М. Монополізація економіки України і можливості проведення антимонопольної політики // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 35—41.
5. Нижник Н., Плотников Л., Биков А. Деякі проблеми регіонального управління // Економіка України. — 2004. — № 9. — С. 84.
6. Никитин С., Глазова Е., Степанов П. Государство и проблема монополии // Мировая экономика и международные отношения. — 2004. — № 7. — С. 91—103.
7. Чистилін Я. Конкурентоспроможність національного господарства України за умов перехідної економіки // Фінансова Україна. — 2007. — 15 квітня. — С.4.
8. Чумаченко М. Проблеми державного регулювання розвитку економіки України // Схід. — 2005. — № 3. — С. 25—29.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2009 р.